

TVARUMO IR DARNOS VEIKSNIAI PLANUOJANT URBANISTINĘ PLĖTRĄ

Zigmas Jonas Daunora

*Urbanistikos katedra, Vilniaus Gedimino technikos universitetas,
Pylimo g. 26/Trakų g.1, 01132 Vilnius, Lietuva
El. paštas urbkat@vgtu.lt*

Įteikta 2010 10 04

Santrauka. Svarstomi tvarumo (*sustainability*) ir darnos (*harmony*) sąvokų skirtumai ir dėl jų painiojimo atsirandančios netikslios *sustainable development* strategijos interpretacijos. Aptariamos urbanistinio projektavimo ir planavimo norminimo spragos, tampančios rimtu kliuviniu tvariai miestų ir rajonų urbanistinei plėtrai. Nurodoma, kad prioritetiniai uždaviniai yra: 1) urbanistinio projektavimo normyno įteisinimas; 2) diferencijuotas miesto struktūrinių dalių plėtros apibrėžimas; 3) detalizuotas miesto centrinės dalies formavimo numatymas; 4) integruotas priemiesčio zonos arba metropolinio arealo planavimas.

Reikšminiai žodžiai: tvari plėtra, struktūra, urbanistinis projektavimas ir planavimas, terminologija.

Įvadas

20 a. antrosios pusės bandymai spręsti industrinio miesto sukeltas skaudžias socialines, ekonomines ir ekologines problemas paskatino mokslininkus peržiūrėti kai kurias vienpusiškas nevaldomos urbanistinės plėtros koncepcijas bei jos apologetų keltas idėjas. Kritikos sulaukė istorinių centrų degradacijos, socialinės segregacijos, priemiesčių sklaidos, taršos koncentracijos, priklausomybės nuo automobilio ir kiti reiškiniai, kurie daro įtaką prastėjančiai didmiesčių ekonominei ir ekologiškai situacijai, miestovaizdžiui. L. Mumford'as bei kiti mokslininkai reiškia susirūpinimą dėl miestų kaip kultūros centrų vaidmens mažėjimo, nepakankamo dėmesio žmogui, miestų viešajai terpei. Imamos giliau tirti keliančios miestų civilizacijai grėsmę sąlygos. MIT (*Massachusetts Institute of Technology*) mokslininkai atkreipia dėmesį į besaikį materialių išteklių vartojimo augimą. 1972 m. publikuotame darbe „The Limits to Growth“ nurodoma, kad pasaulis klaidingai suvokia šviesios ateities sąlygas – gyvenimo tempo greitėjimą, gamybos efektyvumą, socialinį ir ekonominį progresą. Autorių manymu, nebandant nieko keisti įvyks negrįžtami procesai, visiems laikams sustabdysiantys žmonijos raidą.

Šiuos teiginius aktyviai parėmė įvairūs judėjimai, visuomeninės ir profesinės organizacijos: *Environment Justice, Landscape Ecology, New Urbanism, Smarth Growth, Livable Community*, kitos. Beatodairiškas vartojimas keliamas kaip visų blogybių priežastis. Jo alternatyva – tvari tausojanti plėtra, kuri turi persmelkti visus urbanizuotos struktūros lygmenis – nuo atskiros namų valdos, pastatų komplekso, kvartalo iki didmiesčio ir jo metropolinio arealo. Šie reikalavimai pasiekė ir Jungtinių Tautų Organizaciją (JTO). 1987 m. aukščiausiame pasaulio politiniame forume paskelbtas pranešimas „Bendra mūsų ateitis“, kurio esminis postulatą teigia, kad **šiandieninius poreikius tenkinantis vystymasis negali kelti pavojaus ateities kartoms** (Our... 1987). Naujoji plėtros strategija gavo tvaraus vystymosi (*sustainable development*) pavadinimą. Šią strategiją patvirtino pasaulio viršūnių 1992 m. Rio de Žaneire priimta Deklaracija, ją vėliau papildžiusi *Agenda 21* ir *Local Agenda 21*, Europos miestų tvarios plėtros charta (Aalborg 1998). Suformuluoti 27 teiginiai, kuriais turėtų būti paremtas tvarus planavimas, projektavimas ir statyba (European... 1994). Panašūs teiginiai atsispindi JAV naujojoje urbanizmo chartoje

(Charter... 1996). Nuo deklaracijų iki konkrečių urbanistinio projektavimo ir rajoninio planavimo principų nužengta Baltijos jūros regiono šalių urbanistinės plėtros strategijoje, priimtoje 1994 m. šalių ministrų konferencijoje, Taline (VASAB 2001).

Minėti ir kiti dokumentai davė impulsą daugeliui vėlesnių mokslo darbų, įvairiais aspektais nagrinėjant tvarios plėtros idėją, ieškant, kaip turėtų keistis ankstesnės urbanistinės plėtros nuostatos. Pastebima (Frey 1999), kad apibrėžiant tvarios plėtros principus didėja manipuliavimas sąvokomis, kai kurie teiginiai paremti prielaidomis. Nežiūrint to, tvarios plėtros koncepcija užėmė dominuojančią vietą pastarųjų kelių dešimtmečių pasaulinėje urbanistikos problematikoje ir yra plėtojama toliau (Wheeler 2006; kt.). Jai nedinga dėmesio ir Lietuvoje – publikuojamos mokslo monografijos ir straipsniai (Steponavičienė, Juškevičius 2000; Juškevičius 2003; Burinskienė 2003; Daunora 2007; Stauskas 2009; Pakalnis 2009 ir kt.), priimami LR Vyriausybės sprendimai (Nacionalinė... 2003), atliekami urbanistinio planavimo darbai (Vilniaus... 2009); šia tema Vilniuje rengti 2008 m., 2009 m. urbanistiniai forumai. Didesnio dėmesio verta kita problemos pusė – atotrūkis tarp deklaruojamų principų ir realiai vykstančio plėtros proceso, tokio atotrūkio priežastys ir pasekmės. Aptariant šį klausimą remtasi planavimą reglamentuojančių dokumentų ir natūroje vykstančių procesų palyginimu, pasekmių tolesnei plėtrai vertinimu. Pradėti aptarimą tenka nuo kai kurios vartojamų sąvokų painiavos, iškreipiančios problematikos esmę.

Vartojamų sąvokų adekvatumas

Tvari ir darni plėtra. Lietuvoje aptariant *sustainable development* koncepciją, vartojamos įvairios sąvokos – *darni, tvari, subalansuota, stabili, tolydi plėtra*. Vyriausybei priėmus nutarimą „Dėl nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ (Nacionalinė... 2003), darnios plėtros terminas tapo vyraujantis, nors įvairiuose tekstuose sutinkamos ir kitos sąvokos, ypač „tvari plėtra“. Ji yra artimiausia JTO priimtoms *Sustainable development* strategijos dvasiai ir esmei. **Sustain** – liet. išlaikyti, paremti, sustiprinti, atlaikyti, pan. – yra tikslesnis atitikmuo, lyginant su *darni plėtra*, nes atspindi svarbų strategijai tausojimo siekį. Plėtros tvarumas yra svarbi visuomenės socialinės, ekonominės, kultūrinės ir ekologinės raidos sąlyga, paremta aiškia juridine plėtros baze ir priimamų sprendinių racionalumu. **Darni** (angl. *harmony*) **plėtra** yra bet kurio projekto siekiamas tikslas, pasaulinėje urbanistikoje ir architektūroje vertinamas

sukurtų miestų ir pastatų kompleksų meniškumo, kontekstualumo, kompozicijos aiškumo, pan. kriterijais ir yra svarbus šios srities projektų kokybės rodiklis. Jis niekaip neatspindi plėtros tvarumo ar išteklių tausojimo. Fizinės aplinkos harmoningumo (darnos) matai pirmiausia taikomi visuomeniškai svarbių urbanistinės struktūros situacijų sprendiniams, lemiantiems miesto vizualinį įvaizdį, liudijantį apie visuomenės kultūrą, kūrėjų profesionalumą ir vargu ar gali būti tapatinami su tausojimo idėja. Taigi, tvarumas nėra darnos sinonimas arba madingas jos pakaitalas. Tai nauja aktuali, papildanti darnos veiksnį šiuolaikiška visuomenės vystymosi strategija, išreiškianti socialinę, ekonominę ir ekologinę prasmę turintį išteklių tausojimo aspektą. V. Stauskas (2009) su šia sąvoka pamatuotai sieja ir istorinės, kultūrinės bei gamtinės aplinkos tausojimo klausimus. Painiojant tvarumo ir darnos prasmes, darosi neaiški ir aptariamos problemos esmė, ypač kada tai daroma siekiant tariamo temos aktualumo. Pavyzdžiui, imama kalbėti apie „darnią rekreaciją ir turizmą“ (Stauskis 2009) mokslo straipsnyje, kurio jau antrasis santraukos sakinytis kelia abejonių (cit. „Darni rekreacija suprantama kaip priemonių visuma, leidžianti suaktyvinti pėsčiųjų, dviratininkų ir vandens keliautojų judėjimą mieste laisvalaikio poilsio tikslu, taip pat apriboti nebūtinus automobilių srautus, skirtus susisiekti tarp miesto centro, gyvenamųjų ir rekreacijos teritorijų“). Kiti autoriai (Kamčiaitytė-Virbašienė, Gražulevičiūtė-Vileniškė 2009) teigia, kad „darnią architektūrą“ lemia vadybos kokybė – „darnus projektavimas ir darni statyba“, nors gyvenime dažniau yra priešingai – puikia vadyba pasižymi korupciniai arba didelio visuomenės pasipriešinimo sulaukę projektai. (Palyginkime du naujausius vienu metu pradėtus Kauno istoriniame centre objektus – kelis Nemuno krantinės kvartalus užgožusį ir numarinusį Laisvės alėją PC „Akropolį“ ir greta tebestatomą Žalgirio sporto salę).

Tvari plėtra nėra vien besivystančioms šalims skirta strategija. Siekiama, kad ji persmelktų visus žemynus, regionus, nuo didmiesčio iki kaimo sodybos. Lietuvai tvari plėtra turėtų būti ypač siektina. Pasižymime nerealių vizijų kūryba, potraukiu kelti gigantiškų, tačiau poreikiais ir galimybėmis nepasvertų statybų idėjas (pasaulio prekybos centras, Gugenheimo muziejus, Tautos namai, didmiesčių strateginiai plėtros planai, pan.). Elementarios socialinės ir kultūrinės civilizotos visuomenės reikmės atidedamos ateičiai. Skubos tvarka, vienu metu vykdamas archeologinius tyrimus, projektavimą ir statybą, remiantis vien pamatų lieka-

nomis ir hipotetinėmis buvusios architektūros vizijomis, „atkurti“ Valdovų rūmai, su užmoju įrengiami jų interjerai. Kvietimus laikytis tvarumo ir atsakomybės principo nustelbė idėjos šalininkų sukelta euforija, liberali paveldosaugos tarnybų laikysena. Rezultatas – prarasta kultūrinio objekto autentika ir jo emocinė galia, kuria pasižymi visi vertingi buvusių civilizacijų relikvai (1 pav.).

Subalansuota, tolydi, stabili plėtra – kiti mūsų mokslinėse publikacijose *tvarios plėtros* vietoje sutinkami terminai kartais vartojami vienu metu, neskiriant prasminio jų turinio (Burinskienė 2003). Šios sąvokos taip pat neatspindi plėtros tvarumo ir ypač – tausojančios plėtros idėjos, tačiau gali reikšti skirtingus plėtros aspektus ekonominės geografijos, urbanistikos, rajoninio planavimo disciplinose. Pvz., *subalansuotos plėtros* sąvoka vartojama kalbant apie miesto ekonomikos sektorinę struktūrą; urbanistikoje – kalbant apie plėtros kryptis, lyginant centrinio rajono ir periferinę plėtrą; regioninės plėtros aspektu – kalbant apie jos struktūros elementų socialinio, ekonominio, ekologinio, kt. vystimosi pusiausvyrą. *Tolydi plėtra*, matyt, reiškia tam tikrą plėtros nuoseklumą, ilgalaikių tikslų siekį. *Stabili plėtra* gali reikšti tiek teigiamų, tiek ir neigiamų ten-

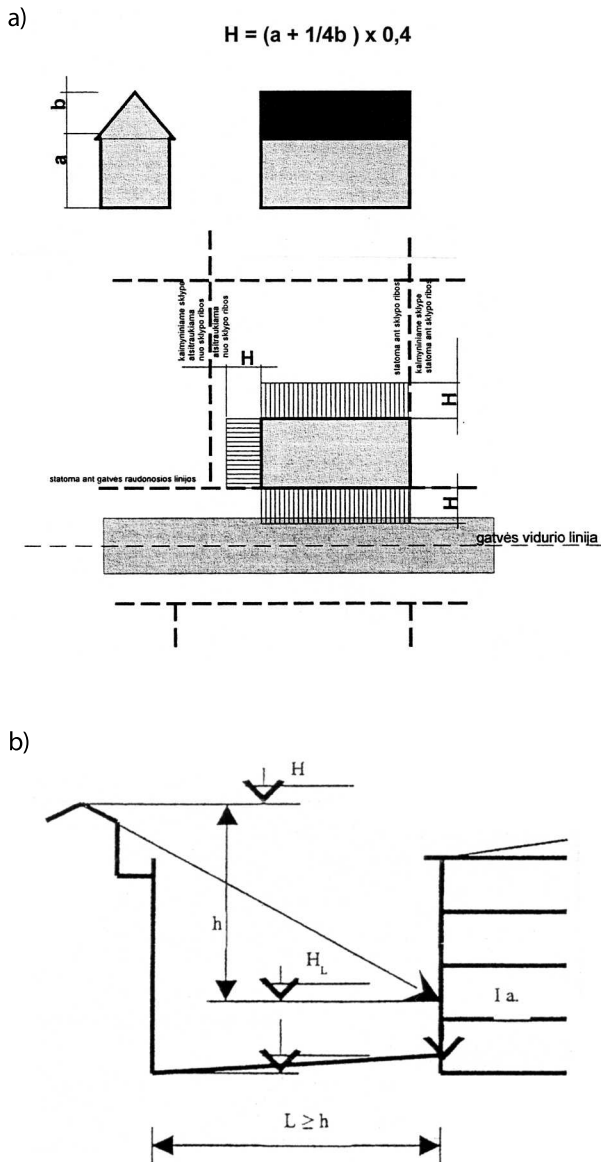

1 pav. Istorinės architektūros vertė – jos autentika (Roma)
Fig. 1. Historic architectural value – its authenticity (Rome)

dencijų raidą (urbanistinė struktūra yra gyvas, nuolat kintantis organizmas, sudarytas iš įvairaus stabilumo elementų, todėl reikėtų žinoti, kam ši charakteristika taikoma – jo karkasui, branduoliams, gamtinės morfostruktūros elementams ar miesto audiniui, kurį būtina periodiškai keisti, modernizuoti). Taigi, plėtros *tvarumo* sąvoka, kalbant apie naująją pasaulinės urbanistikos kryptį, lietuvių kalboje neturi lygiavertčio atitiktens. Tvarumas ir darna – skirtingą prasmę turinčios vieno reiškinio – urbanistinės plėtros – charakteristikos: tvarumu apibūdiname jos socialinės, ekonominės, ekologinės, kultūrinės plėtros aspektus, darna – formuojamų struktūrų harmoningumą, meninę jų kokybę. Urbanistinių struktūrų funkcionavimą tobuliname optimizuodami jį lemiančius veiksnius.

Tvarumą urbanistikoje lemiančios sąlygos

Antrasis, svarbesnis, aptariamo klausimo aspektas – tvarumą urbanistikoje lemiančios sąlygos. Pradžioje minėtą garsųjį JTO postulata, teigiantį, kad „šiandieninius poreikius tenkinantis vystymasis negali kelti pavojaus ateities kartoms“, Lietuvos sąlygomis reikėtų papildyti fraze: „ir dabarties kartai“. Skirtingai nuo kitų ES ir, tikriausia, visų civilizuočių šalių, urbanistinė mūsų miestų plėtra turi nacionalinių proceso reguliavimo ypatumų. Jau 20 m. šalis gyvuoja be urbanistinio projektavimo normyno. Nėra net elementaraus įstatymo, nurodančio, koku atstumu galima statyti statinius vienas nuo kito ir nuo sklypo ribų, šių atstumų priklausomybės nuo statinio aukščio, jo paskirties, kvartalo užstatymo intensyvumo, pan. reglamentų. Lyginant su kitur egzistuojančiais standartais (2 pav.), galima teigti, kad nemaža naujų statinių dalis, ypač aukštybinių, Lietuvos didmiesčiuose pažeidžia turtines gretimų sklypų valdytojų teises; retai kurio nors naujo daugiabučio namo gyventojai turi reikalaujamą neužstatyto sklypo minimumą, skirtą želdiniams, poilsio, žaidimo ir sporto aikštelėms. Statybos vykdomos pagal projektus, kurių tinkamumo rodiklis – reikalaujamų derinimo procedūrų skaičius. Užstatymo reglamentai *de facto* tampa valdininko ir statytojo derybų objektu, architektas čia – tik paslaugos teikėjas. Teisiniams ginčams spręsti kaip orientyras imamas pagrindinis miesto bendrojo plano brėžinys, nors tai yra tik principinė jo struktūros iliustracija. Taigi, miesto formavimo procesas vyksta pagal schemą „miesto bendrasis planas → sklypas“, dažnai ardančią kvartalų morfostruktūrą ir vietos miestovaizdį. (Žinoma, kad net Maskvos megapolyje, kuriame veikia kito masto finansinė ir politinė galia, „taškinės urbanistikos“

2 pav. Kai kurie standartiniai urbanistinio projektavimo reikalavimai (SĮ „Vilniaus planas pasiūlymai“ 2001): a – atstumams iki sklypo ribos; b – atstumams tarp daugiabučių namų

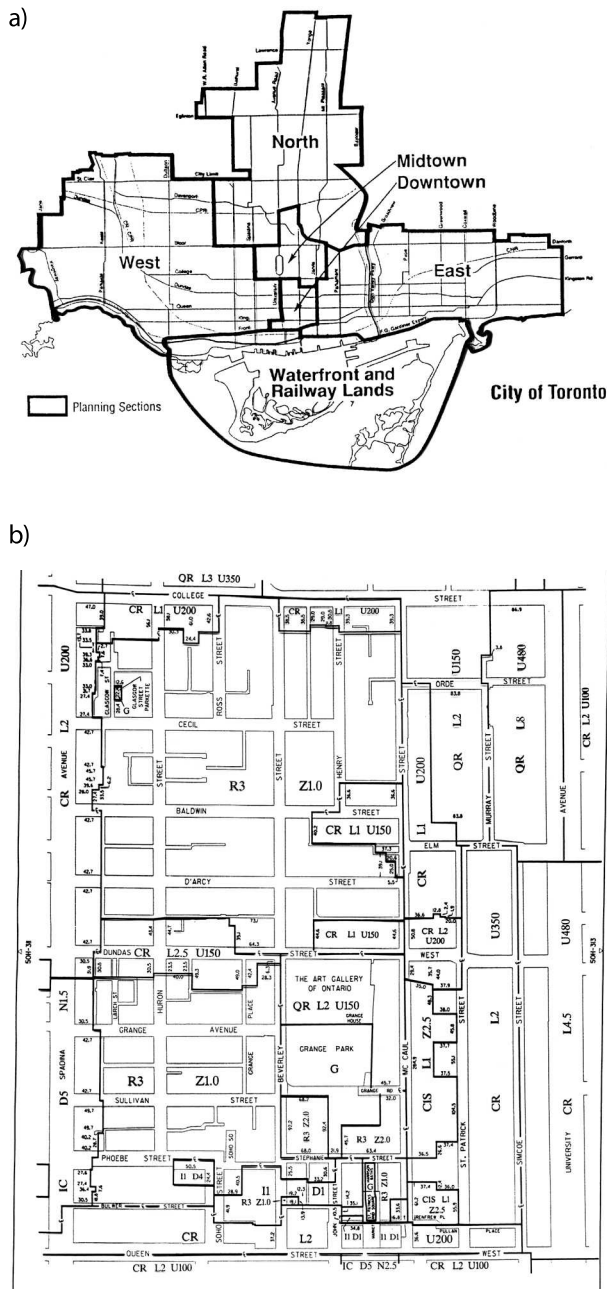
Fig. 2. Some standard urban design requirements. (Constructional Company “Vilniaus planas” proposals, 2001): a – distance to the site boundaries; b – distance between apartment buildings

recidyvą sugebėta uždrausti jau 2007 m.). Lietuvoje ši praktika nepajudinama – matyt, ji tinkama valdininkijai, kuri lieka visų klausimų eksperte ir situacijos valdytoja. Mūsų praktika, kai trapioje istorinio centro terpėje staiga atsiranda aukštybinė statyba ar prekybos centras (pvz., „Vilniaus vartai“, Kauno „Akropolis“,

kt.), kitur būtų sunkiai suvokiamas dalykas. Taigi, siekiant plėtros tvarumo, nebūtina perkurti žinomas projektavimo ir planavimo metodikas, pridėdant pažyminį „darni“. Tai nepakeis elementaraus projektavimo normyno svarbos, aplaidumo rengiant techninę urbanistinio planavimo dokumentaciją.

Pagal TPĮ (Teritorijų planavimo įstatymą) urbanistika Lietuvoje neegzistuoja. Turime ne miestus, o tik savivaldybių, apskričių (iki panaikinimo) ir valstybės teritorijas. Išėitų, kad **urbanistinio projektavimo ir planavimo objektas** yra ne gyventojų patogumui, jų plėtojama verslui, kultūrai, mokslui ar paslaugoms **kuriamas miestas**, jo struktūriniai elementai – **aikštės, prospektai, visuomeninių pastatų kompleksai, gyvenamieji kvartalai**, – o savivaldybės **teritorija**, kurią svarbiausia yra suskirstyti pagal naudojimo paskirtį ir saugoti pagal gamtosaugos ar paminklosaugos reikalavimus. Pagal TPĮ rengiamas ne miesto bendrasis planas (*City Master Plan, City Official Plan*), bet savivaldybės teritorijos bendrasis planas (pvz., Vilniaus miesto savivaldybės teritorijos bendrasis planas iki 2015 m.), tarsi kalbame apie plyno lauko planavimą, o ne apie tūkstantmetės valstybės įvairaus rango ūkio ir kultūros centrų modernizavimą.

Neįveikiamu, tačiau tvarios plėtros požiūriu svarbiu didžiųjų miestų uždaviniu yra jų bendros su gretimomis žemėmis – faktiško metropolinio arealo – urbanistinės struktūros formavimas. Tai būtinų apvažiavimo trasų, miesto gatvių tāsos iki augančių priemiesčio gyvenviečių projektavimas, gamtinių išteklių pritaikymas didmiesčio gyventojų poilsiui, sveikatingumui, kt., šių dalykų net nebandoma spręsti. Tai rodo mūsų administracinės valdymo sistemos ydingumą ir biurokratinio aparato nesugebėjimą tartis, siekti bendro progreso. Su tuo, pavyzdžiui, sėkmingai, nors ir nemažomis pastangomis, susitvarko Stokholmo regioną sudarančių municipalitetų (kurių čia yra net 25) tarnybos (Hede 1997). Įprasta, kad didmiestis ir jo metropolinis arealas turi bendrą urbanistinės plėtros strategiją, užfiksuotą įvairaus detalumo techninėje dokumentacijoje, užtikrinančioje jos funkcionavimo racionalumą ir plėtros tvarumą. Metropolinis rajonas yra valdomas jį sudarančių municipalitetų atstovų tarybos. Techninė planavimo dokumentacija nuosekliai apima visus projektavimo lygmenis – nuo metropolinio rajono iki atskiros nekilnojamojo turto valdos. Jos apibrėžtos plėtros galimybės yra griežtai saugomos įstatymais ir sunkiai keičiamos (3 pav.).

3 pav. Metropolitinio centro urbanistinės plėtros planavimo lygmenys (Metropolitan Toronto, 1991): a – miesto planiniai rajonai; b – konsoliduotų kvartalų detalieji planai

Fig. 3. Levels of planning Metropolitan centre urban development. (Metropolitan Toronto, 1991): a – City Planning Sections; b – detailed plans for consolidated urban blocks

Kai kurios bendrojo planavimo sprendinių tvarumo didinimo galimybės

Miestai ir miesteliai turi istoriškai susiformavusius iš išorės į centrą nukreiptus spindulinius kelius, kurie mieste virsta įvairios kategorijos gatvėmis. Koordinuotai miesto ir priemiesčio plėtrai svarbus veiksnys yra šių jungčių tobulinimas ir bendros struktūros formavimas, pasiekiamas įtraukiant priemiesčio zonos suplanavimo užduotį į miesto bendrojo planavimo darbų programą ir parengiant priemiesčio (kai kuriems didžiausiems miestams – metropolitinio arealo) suplanavimo schemą. Svarbios tokios schemos dalys yra su miestu glaudžiai susietos zonos (arealo) ribų identifikavimas, šios zonos gamtinės morfostruktūros bei kultūros vertingiausių elementų nustatymas, jų apsaugos bei naudojimo galimybių apibrėžimas, jos perspektyvinės funkcinės ir planinės struktūros bei svarbių miestui įvairios paskirties objektų lokalizavimo vietų parinkimas ir kt.

Metropolitinis rajonas, kurį sudaro metropolitinis centras ir jo arealas, šiuolaikiniame pasaulyje yra vienas iš pagrindinių ekonominių vienetų. Vyriausybės bendradarbiavimas, ekonominės strategijos ir urbanistinis planavimas turi atspindėti šią naują galimybę. Metropolitiniai regionai – tai vietovės, turinčios geografines ribas, kurias formuoja topografija, vandenskyros, pakrantės, žemės ūkio žemė, regioniniai parkai ir upių baseinai. Jie susideda iš miestų, miestelių ir kaimų, kurių kiekvienas turi aiškiai apibrėžtus centrą ir ribas. Siekiama (Charter... 1996), kad plėtros modeliai neturėtų aptemdyti arba išnaikinti metropolitinio arealo ribų. Plėtros atnaujinimas užstatytose vietovėse saugo aplinkos išteklius, investicijas į ekonomiką ir socialinę infrastruktūrą, kartu atgaivina pakraščius ir apleistus plotus.

Metropolitinio arealo plėtra yra tiesiogiai veikiama centrinio miesto socialinio, kultūrinio ir ekonominio potencialo ir tampa integruota jo dalimi, kurioje plečiamas trumpalaikio poilsio, rekreacijos, sveikatingumo, turizmo, sporto, speciali socialinė (globos, vaikų vasaros stovyklų, kt.) infrastruktūra, lokalizuojami išorinio susisiekimo ir inžinerinės infrastruktūros objektai (oro uostai, geležinkelio rūšiavimo stotys, vandenvietės, sąvartynai, nuotekų valymo įrenginiai, energetikos įmonės), kuriasi priemiesčio gyvenamieji kompleksai, sodininkystės ir daržininkystės ūkiai, šiltnamių kompleksai. Priemiesčio miškai, kiti gamtinės morfostruktūros elementai turėtų išlikti (arba tapti) dominuojančia gretimų teritorijų dalimi. Jie žaliaisiais pleištais jungiami su miesto želdynais į bendrą siste-

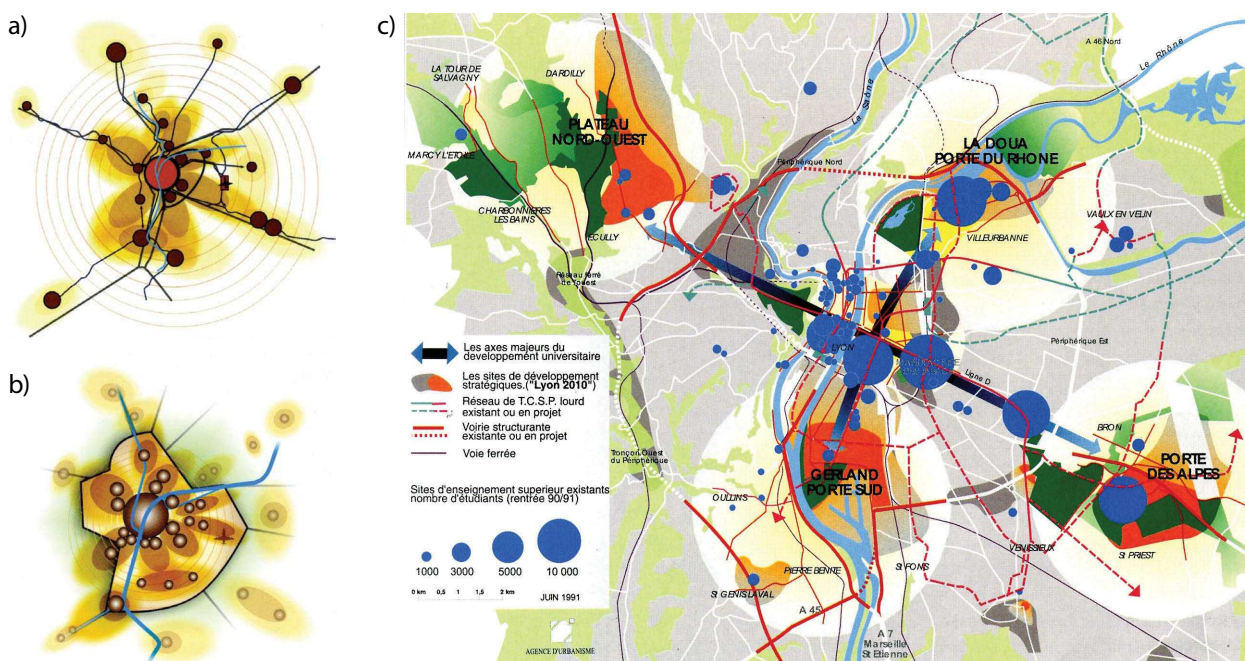

mą – svarbų ekologinių sąlygų gerinimo veiksnį, skaidantį miesto urbanistinę masę į sektorius, turinčius patogų sąlytį su gamtine aplinka (4 pav.).

Morfologiniai miestų sandaros ypatumai ir išorinės gyvenviečių sistemos centrų funkcijos rodo, kad planuojamas didmiestis nėra vienodas, o jo planavimas nesibaigia administracine riba. Jame pagal kokybinius (morfologinius) ir kiekybinius (funkcinio mišrumo, užstatymo intensyvumo ir kt.) užstatymo požymius reikėtų identifikuoti a) *centrą formuojančių pastatų grupę* (miestelių, mažųjų miestų), *centrinę dalį* (vidutinio dydžio miestų centro kvartalų grupę), *centrinio rajono* (didžiųjų ir metropolinių miestų sičio dalį), b) *industrinės tipinės statybos kompaktiško užstatymo zoną*, c) *periferines miestų ir miestelių dalis* ir d) *gretimas vidutinių ir didžiųjų miestų teritorijas – priemiesčio zonas arba metropolinius arealus*. Metodine bendrųjų planų rengimo norma turėtų tapti esamos būklės analizės, koncepcijos pasirinkimo ir sprendinių konkretizavimo etapuose apibrėžtų plėtros rodiklių sistematizavimas pagal miesto elementų (kvartalų, pastatų kompleksų ar funkcinį zonų) priklausomybę išvardintoms struktūrinėms (a, b, c, d) miesto ir priemiesčio dalims. Šios dalys ir jas skiriančios ribos turi svarbią kultūrinę (istoriniai miesto struktūros formavimosi ypatumai), funkcinę (tvarios

plėtros galimybių įvertinimo) ir ekonominę (žemės kainos ir racionalaus jos naudojimo) prasmę. Šiuo principu sistematizuoti esamos būklės ir plėtros rodikliai tiksliau (lyginant su apibendrintais viso miesto) žymi urbanistinės struktūros esamą būklę, rekonstrukcijos arba plėtros užduotis, yra naudingi pagrindžiant alternatyvias miesto plėtros koncepcijas ar vykdant plėtros stebėseną.

Gretimos teritorijos (priemiesčio zona, metropolinis arealas) ir skirtingos morfologinės sandaros miesto dalys (centrinis rajonas, kompaktiškai užstatytos kitos miesto dalys, ekstensyvios statybos periferinės dalys) skiriasi planavimo (modernizavimo, rekonstrukcijos) užduotimis ir metodika tiek tarp savęs, tiek tarp skirtingo dydžio miestų. Todėl jų plėtros reglamentai – užstatymo tankis, intensyvumas, aukštingumas – turėtų būti diferencijuotai nustatomi ir apskaitomi. Miestų ir miestelių bendrųjų planų rengimo taisyklės apibrėžia planavimo etapus ir užduotis, bendrąjį planą sudarančios medžiagos sudėtį ir kt. Nurodoma, kad, be išvardintų Taisyklėse, gali būti rengiami ir kiti bendrojo plano brėžiniai ir schemas. Tai aktualu, nes išplėtotą sprendžiamų užduočių bendroji privaloma programa vienu atveju – miestelių ir mažųjų miestų – gali būti nepamatuotai sudėtinga, kitu atveju – didžiųjų ir didžiųjų išvystytų miestų, ypač metropolinių centrų –

4 pav. „Lyon 2010“. Metropolinio centro urbanistinės plėtros konceptualus modelis: a, b – metropolinio regiono ir rajono schema; c – plėtros modelis (Lyon 2010)

Fig. 4. „Lyon 2010“. Conceptual model of Metropolitan centre urban development: a, b – scheme of Metropolitan region and area; c – development model (Lyon 2010)

nepakankama. Tą galima būtų tobulinti, numatant, kad galėtų būti:

Supaprastintos apimties bendrojo plano schemos, kurias sudarytų esamos būklės analizės ir sprendinių etapas, jos būtų rengiamos miesteliams – kaimišųjų seniūnijų centrams ir subcentrams, kurių Lietuvoje yra arti tūkstančio. Schemų medžiaga teiktina stambesniu 1:2000, 1:5000 masteliu su detalizuotu (M 1:1000) gyvenvietės centro visuomeninių ir komercinių pastatų kompleksu. Analogiškos apimties bendrojo plano schemas tiktų rengti ir mažiesiems miestams – administracinių rajonų centrams ir subcentrams – kuriems aktualios ne plėtros, bet vidinės rekonstrukcijos ir visuomeninio centro formavimo, aplinkos kokybės gerinimo ar apsaugos užduotys.

Papildomos vidinės plėtros užduotys. Jas reikėtų numatyti rengiant vidutinio dydžio ir didžiųjų miestų bendruosius planus. Šių miestų modernizavimas neatsiejamas nuo jų centrinių dalių ar centrinių rajonų struktūrinės ir kompozicinės plėtros bendrųjų gairių apibrėžimo. Pagrindiniame miesto bendrojo plano brėžinyje (įprastas mastelis 1:25000) šias užduotis išnagrinėti nėra galimybės. Įvertinant aplinkybę, kad naujausioje TPĮ redakcijoje operatyvusis miestų planavimas ir miesto dalių raidos programų rengimas nenumatytas, svarbiausios ir sudėtingiausios kultūrinio, socialinio ir funkcinio aspektu miesto dalies formavimo perspektyvinė idėja lieka neapibrėžta. Kadangi šios miesto dalies rekonstrukcija ir plėtojimas glaudžiai siejasi su bendraisiais miesto urbanistinės struktūros vystymo klausimais, jų pavėluotas nagrinėjimas gali atskleisti parengto ir patvirtinto bendrojo plano sprendinių neperspektyvumą. Miesto centrinės dalies ar centrinio rajono urbanistinės plėtros idėjai apibrėžti rekomenduotina skirti specialų 1:5000 arba 1:2000 mastelio brėžinį. Šiuos klausimus reikėtų nagrinėti esamos būklės analizės ir koncepcijos rengimo etapuose.

Papildomos išorinės plėtros užduotys. Rengiant konkrečios gyvenamosios vietovės bendrojo planavimo programą, metodiškai svarbi užduotis yra planuojamam objektui priskiriamų išorinių funkcijų gyvenviečių sistemoje respektavimas. Šias funkcijas atspindintis hierarchinis miesto rangas – vietinis, regiono, nacionalinio lygmens, pan. – nėra vien jo svarbos ar dydžio charakteristika. Tuo apibrėžiama ir planuojamo objekto plėtros perspektyva, jo struktūra ir planavimo metodika. Išorinių funkcijų realizavimo reikmė užtikrinama koordinuotu miesto ir gretimų teritorijų planavimu, įvertinus integracinę kultūrinių, buitinių, poilsio, gamybos, kt. išorinių ryšių tobulini-

mo poreikį ir jo realizavimo priemones. Papildomos išorinės plėtros užduotys turėtų būti numatomos atsižvelgiant į gyvenviečių sistemos centrų išvystymo lygį šiuo būdu: a) vidutinio dydžio (20–50 tūkst. gyv.) miestams – vystomiems regionų ir administracinių rajonų centrams, taip pat vidutinio dydžio išvystytiems (50–100 tūkst. gyv.) miestams ir didiesiems (100–250 tūkst. gyv.) miestams – regionų centrams rengiama priemiesčio zonos planavimo schema M 1:50000; b) didiesiems išvystytiems (250–500 tūkst. gyv.) ir didiesiems miestams – nacionalinės sistemos centrams ir subcentrams – rengiama metropolinio arealo planavimo schema M 1:100000.

Išvados

1. Tarpvalstybiniu lygmeniu prieš besaikį vartojimą iškelta tvarios plėtros strategija Lietuvoje oficialiai vadinama darnia plėtra, nepastebint jos esmės arba paverčiant ją spekuliacijų objektu. Darna (*harmony*) ir tvarumas (*sustain*) yra skirtingi urbanistinės ir architektūrinės plėtros aspektai, turintys apibrėžtą paskirtį ir požymių identifikavimo metodus. Plėtros darnumas – bet kurio projekto siekiamas tikslas, architektūroje ir urbanistikoje charakterizuojamas kuriamos fizinės aplinkos meniškumu, kontekstualumu, kompozicijos aiškumu. Plėtros tvarumas yra svarbi sprendinių socialinė, ekonominė ir ekologinė charakteristika, susijusi su racionalumu, tausojančiu vartojimu. Plėtros tvarumo ir darnos sampratų painiojimas yra stabdys diegiant naująją plėtros strategiją šalies urbanistinio projektavimo ir planavimo veikloje.
2. Tvari urbanistinė plėtra turėtų remtis tiek apibrėžtais tarptautiniuose dokumentuose principais, tiek šalyje veikiančios juridinės projektavimo bazės nuostatomis, Vyriausybės skiriamu dėmesiu urbanistiniams tyrimams ir fiziniam planavimui. Egzistuojančios šiose srityse spragos tampa palankia aplinka plisti „taškinei urbanistikai“, nekoordinuotai didmiesčių ir jų metropolinių arealų plėtrai, priklausomai nuo valdininkijos sprendimo statybai, neprognozuojamai miesto aplinkos kaitai.
3. Miestų plėtros bendrojo planavimo sprendinių tvarumui reikšmingu veiksmu taptų įtvirtintos įstatymu nuostatos, reikalaujančios identifikuoti pagal užstatymo kokybinius (morfologinius) ir kiekybinius (funkcinio mišrumo, užstatymo intensyvumo ir kt.) požymius a) **centro teritoriją** (miestelių, mažųjų miestų), **centrinę dalį** (vidutinio dydžio miestų), **centrinio rajono** (didžiųjų mies-

tu), b) *industrinės tipinės statybos kompaktiško užstatymo zona*, c) *periferines miestų ir miestelių dalis* ir d) *gretimas vidutinių ir didžiųjų miestų teritorijas – priemiesčio zonas arba metropolinius arealus*. Bendrųjų planų rengimo metodine norma turėtų tapti 1) plėtros rodiklių sistematizavimas pagal struktūrinių elementų priklausomybę išvardintoms (a, b, c, d) miesto ir priemiesčio dalims; 2) detalesnis vidutinio dydžio ir didžiųjų miestų centrinių dalių ar centrinių rajonų struktūrinės ir kompozicinės plėtros gairių apibrėžimas; 3) privalomas miestų išorinės plėtros sprendimo užduoties, atsižvelgiant į gyvenviečių sistemos centrų išsivystymo lygį, numatymas, rengiant priemiesčio zonos arba metropolinio arealo planavimo schemas.

Literatūra

- Burinskienė, M. 2003. *Subalansuota miestų plėtra*. Vilnius: Technika. 251 p.
- Charter of New Urbanism*. 1996. Chicago.
- Daunora, Z. J. 2007. Policentriška urbanistinė struktūra – strateginis Lietuvos ir ES prioritetas, *Urbanistika ir architektūra* XXXI(4): 178–191.
- Daunora, Z. J. 2001. Miesto gyvenamoji teritorija. Planavimo reglamento metmenys, *Urbanistika ir architektūra* XXV(2): 71–79.
- European Charter on Sustainable Planning, Design and Construction*. 1994. Council of Europe.
- Frey, H. 1999. *Designing the City Towards a more sustainable urban form*. London: E & FN Spon.
- Hede, H. 1997. Cooperation between the municipalities, the region and the state in physical planning – an overview of the situation in the Stockholm Country, Sweden, *Urbanistika ir architektūra* 1(23): 14–18.
- Juškevičius, P. 2003. *Miestų ir jų susisiekimo sistemų plėtros harmonizavimas*: habil. darbas. Vilnius: Technika.
- Kamičaitytė-Virbašienė, J.; Gražulevičiūtė-Vilniškė, J. 2009. Darnios architektūros kūrimo urbanizuotoje aplinkoje prielaidos, *Urbanistika ir architektūra* 33 (priedas): 363–373. doi:10.3846/1392-1630.2009.33.363-373
- „Lyon 2010“. *Urbanisme*. 2010, Nr. 371.
- Nacionalinė darnaus vystymosi strategija*. 2003. LR aplinkos m-ja: Lututė. 86 p.
- Our Common Future*. 1987. The Report of the World Commission on the Environment and Development (the Brundtland Report).
- Pakalnis, M. 2009. Procedūrinio planavimo realybė, *Urbanistika ir architektūra* 33(4): I–IV.
- Stauskas, V. 2009. Kai kurie šiuolaikinės architektūrologijos aspektai, *Urbanistika ir architektūra* 33 (priedas): 270–278. doi:10.3846/1392-1630.2009.33.270-278
- Stauskis, G. 2009. Darnios rekreacijos ir turizmo plėtra – alternatyvus mobilumo mieste skatinimo būdas, *Urbanistika ir architektūra* 33(1): 28–38. doi:10.3846/1392-1630.2009.33.28-38
- Steponavičienė, G.; Juškevičius, P. 2000. Subalansuotos miestų plėtros prielaidos, *Urbanistika ir architektūra* XXIV(4): 137–140.
- VASAB 2010 Plus. *Vision and Strategies around the Baltic Sea 2010. Spatial development Action programme*. 2001. Essen: PLANCO Consulting GmbH. 36 p.
- Vilniaus miesto bendrasis planas iki 2015 metų. 2009. Sąj. „Vilniaus planas“. UAB „Sapnų sala“. 132 p.
- Wheeler, S. M. 2006. *Planning for sustainability: creating livable, equitable and ecological communities*. London: Routledge.

FACTORS OF SUSTAINABILITY AND HARMONY IN PLANNING URBAN DEVELOPMENT

Z. J. Daunora

Abstract. The paper discusses conceptual differences of the definitions “sustainability” and “harmony” and the confusion caused by incorrect interpretations of sustainable development strategies. The paper also deals with gaps in urban design and planning standardization, which becomes a serious obstacle to sustainable urban and regional development. The priority targets indicated in this paper are: 1) urban design normative validation; 2) differential definition of urban structural areas development; 3) establishment of detailed urban central part formation and 4) integrated planning of the suburban and metropolitan range area.

Keywords: sustainable development, structure, urban design and planning, terminology.

ZIGMAS JONAS DAUNORA

Doctor of the Humanities (arch.), Prof., Dept of Urban Design, Vilnius Gediminas Technical University (VGTU), Pylimo g. 26/Trakų g. 1, 01132 Vilnius, Lithuania.
E-mail: urbkat@vgtu.lt

Teaching: lectures on architectural design, urban composition, urban renewal. Probation: Moscow Institute of Architecture (1988), Boston City Municipality (1990), Canadian Urban Institute in Toronto (1995). Publications: author of a text-book “Design of Social Housing” (1998), co-author of a monograph “Preservation of visual identity of Vilnius City and principles of its development” (2004), over 100 scientific publications. Conferences: reports at 20 international conferences, symposia or seminars in different countries.

Projects: author or co-author of some town Master Plans, several detailed layouts and building designs, participant of various urban design compositions. Research interests: renovation of living and public space in urban structures, coordinated planning of towns and regions.